

Mezei Márta halálára

(1929–2012)

Nehéz a tudós nyilvánosságban illő szemérmes objektivitást mímelve búcsúzni valakitől, akivel ily személyes volt a kapcsolatunk. Meg is hazudtolná magát minden szó, ha épp ezt próbálná rejtteni. De azt hiszem, nem én vagyok így ezzel egyedül. Mezei Márta sokunkat megszólított. És most, halála óta, hogy óráimat és perceimet oly intenzív jelenlétével foglalja el, mint életében tán soha, most is minduntalan megszólít. Sosem úgy bukkan föl emlékeimben, mint figyelmem pusztá tárgya. Azaz dehogy: figyelmem abszolút intenzív tárgya ő – de éppen azáltal, hogy ő figyel kérdően énraám. S ha bármit elmondok ezekből a pillanatokból, hogy bennük tükröződjön az ő emlékezete, magamról beszélek, hiszen szólított és válaszra vár. A közös dolgainkról. Például a szakmáról. Például arról, hogyan lehet objektív az a megismerés, ami tökéletesen személyes. Ő már tudja. Soha el nem rejtező, nyugodt, nyíltan figyelmes tekintetében ott bujkál a csúfondárosan meleg, pajkos mosoly: „Na, látod, most már te is benne vagy, nem bújhatsz el.”

Igen, ezen szavakkal avatott hajdan kollégájává, irodalomtörténésszé, nem sokkal azután, hogy megvédtem nála a szakdolgozatomat, s elköteleződésem válságos kérdéseit tártam elé. A szakdolgozat-ügy amúgy is életre szóló tanulságokkal szolgált. Kívülről nézve úgy festett a dolog, hogy egy-két hetente feszült légkörű találkozások estek közöttünk jó két éven át; én beszámoltam a végzett munkáról és „konceptióm” aktuális állásáról, aztán megbeszéltük a következő teendőket. A két dolognak lát-szólag semmi köze nem volt egymáshoz: én következetes daccal nem azt csináltam, amiben maradtunk, hanem kritikusan valami mást, ő pedig mindettől cseppet sem zavartatva, ugyanilyen következetességgel irányított tovább az el-(nem)-végzendő újabb részfeladat irányába, abban az egyre szembetűnőbb meggyőződésben, hogy valahova azért eljutunk – oda semmiképp, ahova ő elgondolni tudta, de remélhetőleg nem is a szakadékba. Valójában az volt a helyzet, hogy már a kezdetekkor észlelte: személyes ügyem, amit írok. És bár fogalma sem lehetett róla (nekem sem), hogy miféle eredmény születik ebből, az eltökéltségben megerősíteni akart, sosem kételyt támasztani. Csakhogy közben – önmérsztő alanyi lángjaimat oltó száraz penzumaival – megadta hozzá mindazt a keservesen nehéz szakmai vértetetet és fegyverzetet, ami nélkül valóban a szakadék várt volna ránk. Nem akart megnyerni, lekenyerezni, el-

csábítani; nem pályázott a hűségemre, ragaszkodásomra, szeretetemre. Rengeteg kellemetlenséggel szembesített, anélkül, hogy a legkevésbé is elutasító lett volna, s nem inkább mindentől *nyájjas* – a szó legpozitívabb 18. századi értelmében. Mérhetetlenül könnyed önfegyelemmel és önzetlenül figyelmes gonddal végigasszisztálta valami olyan eredmény létrejöttének küzdelmét, ami aktuálisan nem saját „ügye” volt, amiről utóbb azonnal és egyértelműen kinyilvánította, hogy nem tekinti saját érdemének, viszont tiszteli és örül neki. Nem önmagáért segített – még csak nem is értem, legfeljebb csak annyiban, hogy legyenek, önmagam –, hanem az elvégzendő munkáért és a létrehozható műért. Mindig így segített, így adott a továbbiakban is – akár az Irodalomtörténet szerkesztőjeként, akár bírálóként, akár meg nem szolgálható barátságából. Nem emlékszem, hogy valaha is „tanítványának” híresztelt volna. Én sem publikáltam soha köszönő ajánlást hozzá. Több, mélyebb és magától értetődőbb volt, ami összekötött. Lehet-e hála szennyezetlenebb és maradandóbb, mint amilyen ezért az elkötelezően elkötelezett személyes objektivitásért fakad?

„Most azzal kezdem, amit tőled tanultam” – fordult felém hangsúlyosan egy tanzéki értekezleten, ahol épp valamely kínos virát kavaró, igen fajsúlyos szakmai tanulmányt vitattunk. Én mint kezdő tanársegédke vártam soromra, ő mint professzor szólt harmadiknak a nagyok vállatószéke előtt. Amit pediglen tőlem tanult eljárás-ként elővezetett – s amit én a legjobb tudomásom szerint alapvetően az ő vitastílusából és érvelésmódjából tanultam –, a következő volt: „Először is fölmondom, hogy mit olvastam.” Igen, gondolatainknak csak az ad alapot, ha előbb alázattal pontosan szembenézünk a mások gondolataival. Legelőször is állapotjunk meg abban, ami tisztázható tény, vegyünk számba mindent, amit kaptunk. Utána jöhet az, amiként megítéljük, amivé mi alakítjuk. Ha így teszünk, elégséges a gondolatok világos párbeszédére ügyelnünk, s szükségtelen elménket zseniális vindikációk indulatainak ködébe meríteni. Mezei Márta sosem foglalkozott rangjával és hírnevével, sosem harcolt álláspontja győzelméért, csupán pontosan végigolvasott mindent, és elmondta, megírta, amit megfontolt. Űgy gondolta, az ő mandátuma idáig terjed. Jóérzéssel vette, hogyha használták és hasznosították – nem egyszer saját maga is továbbgondolta, korrigálta, kiegészítette röbb évtizedes tanulmányait: önmagával is állandó párbeszédben maradt (a tudományi nárcizmus leghaloványabb jele nélkül, elfogulatlanul és méltányosan). Legyintett, ha olykor elfelejtették, amit egy témában szolt: „Annyi volt.” Konstatálta, ha negligáltak vagy félretolták. Nem titkolta szemérmesen, ha akadályozták, de nem is állt bosszút érte. Nem élt sérelmeknek – nem ért rá. És nem is szorult rá: alighanem egészen pontosan tisztában volt képességeivel és érdemeivel. Ebből származhatott csak az az elementáris, az egész élettel szembeni nyugodt intrazigencia, amihez fogható emberi tanulsággal részemről még nem találkoztam másban.

Egyetlen Berzsenyiről írott monográfia nélkül, de egy napjainkban újra igazolódó szövegkiadással és néhány tapogatózó, ingatag alapú átfogó tanulmányával is úgy vált a marxista irodalomtörténeti korszak Csetri Lajos mellett legjelentősebb összegző Berzsenyi-kutatójává, hogy nevét egy időre épp az borította terjengő árnyékába, aki pályája elején tetteleg megakadályozta az alap kutatásokban. Megkeseredhetett volna, irigykedhetett volna a szerencsésebb utódokra. Helyette új tárgyakat talált magának

s örömet abban, ha szolgálhatta a folytatódást. Ha elvették előle a nagy témát, kárpótolta magát a kis szerzőkkel és a nagyok háttérét adó poétikai gyakorlat elméleti feldolgozásával. Így alapozta meg a *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt* (1974) lapjain a kismesterek és mesterkedők filológiai feltárását (amit sok további alapos szövegkiadásával maga is tovább munkált), és szerzett immár végleges polgárjogot az eszmetörténeti filologizálás túlsúlya idején az irodalomtörténeti célú esztétikai és poétikai műelemzésnek a régi irodalomban. Mivel mindenből tanult, amiben önmagára ismerhetett, az utolsó pillanatokig lépést tudott tartani a szemléletmódok, elméletek változásaival. Csak hát úgy hivatkozgatott Habermasra, Gadamerre, Jausarra, Ricœurre, Paul de Manra, hogy egy a klasszikus irodalomtörténeti filológiából indított, tökéletesen belátott saját gondolatba integrálta elképzelésüket, így alig is vevődött ez észre: nem lobogtatta harsányan új divatú darabjait. (Egyébként is, tiszteletet parancsolt szolid kelleme; több évtizedes szerény ruhatárát utolérhetetlen könnyed üdeséggel tudta viselni.) Hűséges alkat volt, nem tekintélytisztelő; mindig más nyomában jutott új leleményre, de épp ezért tudott folyton kezdeményezni is. Kazinczyt úgy vette újra elő, pályája második felében, mint Szaudertől való ősi örökségét. Nem sajnálta a nyűgöt a penzumra: végigolvasni a levelezést úgy, ahogy talán még első kiadói sem tették. Két olyan elméletileg is inspiratív könyv származott belőle (*Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, 1994 és *A kiadó mandátuma*, 1998), melyeknek a 2009-es Kazinczy-évforduló körül látványos diadalát ülő, eredményes lendülettel megújult kutatás minden műve a lekötelezettje lett. Itt búcsúzott maga is, a debreceni emlékülés kiadványában jelent meg alighanem utolsó írása 2010-ben.

A végjáték az emberi mű lezárása volt; méltó a tudóséhoz és a tanáréhoz. Ebben a majdani gyászolónak csak jogos önvád marad osztályrészül. De a tárgyilagossága tárgyilagosságot parancsol rám is. Pontosan tudta, hogy az élet minden stációját egyedül kell megjárunk, ha ez az élet valódi és a magunké. Tudta, hogy a megoldást ismét egyedül találhatja csak meg. Elfogyó kicsinységéből is kisugárzó végtelenül melanholikus figyelme és végtelenül pajkos, meleg mosolya kedvenc József Attiláját idézi fülembe a *Jön a vihar...* fűszálairól:

Borzongásuk a nem remélt vád –
 így adnak e kicsinyek példát,
 hogy fájdalmad szerényen éld át,
 s legyen oly lágy a dallama
 mint ha a fű is hallana,
 s téged is fűnek vallana.